

במה פתוחה - הפסיכואנליזה והמפה הנפשית

פרק 7 - ארגז הכלים של הפסיכואנליזה חלק ראשון: מעבר להווה

הקדמה

הפסיכואנליזה היא שיטה לטיפול בקשיים נפשיים וכזו יש טעם לברר מהם הכלים העומדים לרשותה בכדי לממש את ייעודה. הדיון יחולק לשני צעדים עוקבים: מהעבר-להווה ומהווה-לעתיד. בחלק הראשון נחזור לאחור, כדי ללמוד מה היו הכלים, שעיצבו את היכולות הראשוניות שעליהן התבססה הפסיכואנליזה ומה היה תפקידן. באמצעות חזרה זו נבחן את ארסנל הכלים העכשווי שלה, ואת ההשלכות שיש לכך על מצבה הנוכחי של הפסיכואנליזה כשיטה. החלק השני ידון באופן של הפסיכואנליזה: מה עליה להיות, ולאלו כלים היא זקוקה לשם כך.

הכלים הראשונים

פרויד התחיל את הקריירה שלו כרופא למחלות עצבים (ניורוזות) בשיטות שהיו מקובלות בסוף המאה ה-19: מנוחה, מאסג'ים, אמבטיות חמות, אוטווגסטיה, היפנוזה ועוד (להרחבה ראה פרק 4). ניסיונו לחקור ולאתר את הגורמים, העומדים מאחורי מגוון כה נרחב של סימפטומים נפשיים-ניורולוגיים-גופניים, דחף אותו לחפש את התשובות ברמות נפשיות סמויות יותר, או בביטויים נפשיים שלא נחשבו עד אז כשייכים לעניין (חלומות, פליטות פה). במהלך השנים הראשונות של עבודתו הוא מפתח את הכלים המרכזיים של הפסיכואנליזה, שנחשבים כעומדים בבסיסה גם היום: 'אסוציאציות חופשיות', 'העברה' (טרנספרנס) וחלומות¹. נושא החלומות מצריך דיון בהיבטים וברבדים נפשיים שונים מאלה של שני הראשונים וייעשה בנפרד. כאן אתמקד בשני הכלים הראשונים שפותחו כמעט במקביל: 'אסוציאציות חופשיות' והעברה.

המונח - 'כלים' - מטעה במקצת ומושפע מתחומים אחרים כמו רפואה. נכון יותר לדבר על צורות פעולה וביטוי לנושאים המעסיקים את המטופל ואינדיקציות להתערבות של המטפל. 'אסוציאציות חופשיות' והעברה הן רק שתיים מבין צורות פעולה וביטויים רבים אחרים של הנפש. באותן שנים ראשונות דן פרויד גם בצורות נוספות כמו 'הגנה', 'התנגדות', 'השלכה' 'פנטזיה' ועוד. עם זאת, בעיני רבים ל'אסוציאציות חופשיות' ול'העברה' יש גם היום מעמד תיאורטי-קליני משלהן. במוקד הפרק תעמודנה שאלות כמו, למה דווקא צורות ביטוי אלו היו הראשונות, שפרויד נשען עליהן באופן שיטתי ועקבי? האם יש הצדקה לשמר את מעמדן גם היום? מה השתנה בארסנל הכלים של הפסיכואנליזה ועוד.

¹ לתקופה קצרה גם פליטות הפה נתפסו ככלי חשוב, אבל בפועל בגלל הופעתן האקראית והלא צפויה לא ניתן להסתמך עליהן ככלי עקיב ושימושי.

אסוציאציות חופשיות

קשה להפריז בחשיבות תפקיד האסוציאציות החופשיות בהיסטוריה של הפסיכואנליזה. הן היוו את התשתית שממנה ובאמצעותה היא נוצרה, צמחה והתפתחה כשיטת טיפול וכתיאוריה. הגרעין לשיטה מקורו בעבודה של ברויאר עם מטופלת צעירה שכונתה על-ידו אנה או., והטיפול בה מוצג בספרם המשותף של פרויד וברויאר 'מחקרים בהיסטוריה'².

המתודה הקתרטית כ'אימא' של הפסיכואנליזה

ברויאר מתאר את אנה או. כצעירה אינטליגנטית מאוד, בעלת כישרון פיוטי ודמיון עשיר, שנשלט על-ידי תבונה חריפה וביקורתית, רצון עתיר אנרגיה, נחושה ובעלת כוח התמדה. לאחר סיום לימודיה לא היו לכישוריה כמעט שום אפשרויות ביטוי, וכנהוג אז היא חיה חיים משמימים למדי בבית הוריה. תוך כדי מילוי חובותיה הביתיים, מבלי שמישהו שם לב לכך, היא הייתה בורחת למצב נפשי של חלומות בהקיץ, שכונה על-ידיה 'התיאטרון הפרטי שלי' ושם הייתה ממציאה לעצמה אגדות וסיפורים. לא ידוע הרבה על תוכנם של אותם סיפורים, פרט לכך שברויאר סבר שהם ילדותיים והיסוד המיני היה בלתי מפותח בהם בצורה מפתיעה³. כמה חודשים לאחר שאביה חלה והיא התמסרה לחלוטין לטיפול בו, פרץ אצלה משבר נפשי שהוביל להתערבות של ברויאר. הוא מונה שורת סימפטומים קשים שמתחלפים באחרים: שיעול אינטנסיבי (שהרחיק אותה מהטיפול באביה), ראייה כפולה, שיתוק של שרירי הצוואר, שיתוקים והפרעות שונות בשתי הידיים, התכווצויות חזקות, מצבי רוח קיצוניים, שהתחלפו במהירות אחד בשני, אובדן מילים ואלם מוחלט במשך שבועיים. לראשונה הצליח כאן ברויאר לקשר בין הסימפטום לבין סיבתו: הוא ידע שאנה או. נפגעה קשות ממה שהו שקרה ביום שהשתתקה וניחש שהיא החליטה 'לא לומר על כך מילה'. כאשר ברויאר מביא אותה לספר על הפגיעה, נעלמת העכבה על הדיבור ויש הקלה משמעותית בסימפטומים נוספים.

באופן כמעט מקרי, מתוך הכרות עמוקה עם חיי היומיום של המטופלת שלו, מניח ברויאר את היסודות לאחד העקרונות המרכזיים לשיטה שפרויד יפתח כמה שנים מאוחר יותר: קישור בין קושי עכשווי (הסימפטום) לבין המקור שלו. גילוי מקרי זה הפך מייד לאמצעי טיפולי ויחד עם ברויאר משחזרת אנה או. את מקורות הסימפטומים הרבים והמגוונים שלה. אם וכאשר השחזור מצליח נעלמים הסימפטומים. אומנם במקרים רבים נוצרים אחרים תחתם, אך בהדרגה מופחת גם קצב היווצרותם של סימפטומים חדשים, עד שברויאר מעריך שניתן לסיים את הטיפול (סביב החלטה זו התפתחה דרמה גדולה שנגיע אליה בהמשך). לפני כן ראוי לחזור ולהעריך את המשמעות המהפכנית והרחבה של מה שברויאר ואנה או. יצרו יחדיו.

² ברויאר, י., ופרויד, י. [1895] (2004), מחקרים בהיסטוריה, ספרים הוצאה לאור, צפת
³ לימים טען פרויד, לאחר עיון בתיעוד המקורי של ברויאר, שאפשר למצוא בחלומות בהקיץ של אנה או. גם תכנים ארוטיים ורומנטיים.

חשוב לדעת שעד למפגש בין ברויאר לאנה או. לא היה עניין מקצועי, מסודר ועקבי בתכנים נפשיים אישיים של אחרים במטרה לעזור להם: כמרים הקשיבו לוודויים בכדי להחזיר נפשות תועות לחיק האמונה, למחול על מחשבות אסורות וכדומה. רופאים התייחסו לתוכן הנגיש והגלוי של תלונות נפשיות וניסו לתת להם מענה. הוגים כמו מונטין ורוסו כתבו על מחשבותיהם האינטימיות בכדי להעביר מסרים שונים ומטבע הדברים אנשים סיפרו לחברים ולאחרים על מחשבותיהם ורגשותיהם. החדשנות במפגש של ברויאר עם אנה או. הייתה בניסיון להקשיב באופן מקצועי למישהו אחר, להבין את מה שעובר עליו ולחפש יחד איתו את השורשים הפחות נגישים של הקשיים בכדי לעזור לו. המפגש הטיפולי של ברויאר ואנה או. הניח יסודות לשיטה טיפולית חדשה ובעקיפין היווה גורם מדרבן שהוביל לשינויים בנפש עצמה. עד אז אנשים לא היו מורגלים לדבר באופן חופשי על עצמם ולא ניסו להבין את עצמם בין היתר משום שאיש לא התעניין בחייהם הנפשיים הפנימיים. ברויאר הבין, שמוטב שלא יפריע לאנה או. לדבר ושהוא יוכל לעזור לה רק אם יקשיב לאן הדיבור שלה מוביל. את התכנית הזו, שנבנתה כתוצאה ממפגש בין צעירה אינטליגנטית, רגישה ודעתנית לבין רופא נבון, שלא ניסה לכפות את הידע שלו עליה, הפך פרויד לדרישת יסוד של הטיפול הנפשי: 'להגיד את כל מה שעולה בתודעה ללא שיפוט וביקורת'. מורכבות המהלך מצריכה לחלק את הדיון לשני מישורים.

המישור ההיסטורי-סוציולוגי

הפסיכואנליזה נוצרה על קווי השבר והתפר שבין התרבויות המסורתית לבין התרבות המודרנית (ראה פרק קודם). היא מצאה דרך לעזור למושא הטיפול שלה (הרובד האישי של הנפש) רק כאשר אפשרה למטופלים על-ידיה לדבר את עצמם באופן משוחרר ככל שיוכלו, ונתנה להם לגיטימציה שלא לפחד ממה שמתרחש בתוכם. שום דבר דומה לזה לא יכול להתרחש בתרבויות מסורתיות שבהן האיסור הוא כפול: אסור לבטא משהו שמערער על האמונות והמנהגים, ואסור לחשוב כי המחשבות חשופות, יכולות להתגלות ומסוגלות גם להתערב ולהשפיע על המציאות. בתרבויות אלו ההבחנה בין חשיבה לפעולה ובין הפנימי ואישי לחיצוני ולמשותף מטושטשת ולכן גם האיסורים דומים: מה שאסור במציאות המשותפת אסור גם במציאות האישית. 'ההתנגדות' שפריד התמודד איתה בתחילת דרכו הייתה מורכבת מחוסר מודעות, חוסר מיומנות בדיבור על עצמו, בושה ובעיקרו של דבר חוסר מיומנות של המטופלים לדבר על חייהם הפנימיים והאישיים. הדרישה לאסוציאציות החופשיות פעלה אז כמו מגרסת סלעים: לפורר גושים גדולים, נוקשים ואטומים כדי לחלץ מהם "פירורי מאובנים" ועדויות לחיים אישיים. לאסוציאציות חופשיות, כדרישת תנאי של הטיפול הפסיכואנליטי, הייתה השפעה הרבה מעבר לקליניקה - היא השפיעה על התרבות כולה והיותה גורם משמעותי בעיצוב חופש הדיבור והחשיבה, שהם ממאפייני התרבות המודרנית⁴. היא תמכה והאיצה בלגיטימציה לחופש דיבור וחשיבה לא רק בנושאים ציבוריים אלא גם בנושאים אישיים. במקביל השפיעה הדרישה לביטוי חופשי גם על הנפש עצמה וחוללה שינויים בצורת

⁴ בסוף המאה ה-19 תחילת ה-20 לא הייתה הבחנה ברורה בין חשיבה אסוציאטיבית לחשיבה לוגית, סיבתית וכדומה. מכלול תהליכי החשיבה נקרא 'אסוציאציות'. מה שנקרא אז 'אסוציאציות חופשיות' דומה יותר היום להזמנה לדבר באופן חופשי ופתוח ללא ביקורת, שיפוט וכו'.

הארגון שלה. קירוב נושאים אסורים אל פני השטח ועידוד לחקירה פנימית ולמודעות עצמית (ביחס לתחושות, רגשות, מחשבות, פנטזיות ועוד), יצרו מציאות-נפשית-פנימית חדשה. למציאות זו יש אוטונומיה יחסית ואפשרות לנהל חיים פנימיים שאינם חופפים בהכרח את התנהלות של אותו אדם במציאות החיצונית. סוג כזה של מרחב נפשי כמעט שאינו אפשרי בחברות מסורתיות (גם אם יש לו קיום כלשהו הוא מצומם הרבה יותר וכמעט ללא אוטונומיה ולגיטימציה).

מקתריזם לפסיכואנליזה

מאחורי מה שאנה או. כינתה 'ריפוי בדיבור' או 'ניקוי ארובות' נמצאת הנחה, שסימפטומים נפשיים הם תוצאה של תכנים טראומטיים. אלה תכנים שלא מצאו דרך לפרוק את עצמם בערוצים המתאימים, ולכן הם יוצרים עומסים, המצטברים באזורי גוף או תפקודים נפשיים. לפי הנחה זו הדיבור החופשי והאסוציאטיבי מאפשר לפרוק החוצה את אותם תכנים ומכאן שמה של הטכניקה 'קתרטית', מהמילה היוונית 'קתארזיס' (הזדככות, טיהור). באמצעות טיפול נוספים (של אמי פון נ. שמוצג גם הוא ב'מחקרים בהיסטוריה' ואחרים) הבין פרויד בהדרגה, שהשיטה שלמד מברויאר מתקשה להביא לשיפור יציב ומצריכה שינויים ותיקונים. התברר לו שהטיפול אינו יכול 'לפרק' או 'לעקור' משהו מהשורש ויש לחשוב עליו במונחים ובדימויים אחרים. את עיקרי הדברים הוא מסכם בפרק האחרון של 'מחקרים בהיסטוריה', שלמעט התאמות מושגיות וטכניות קלות, יכול להוות גם היום שיעור מופתי ביסודות השיטה הפסיכואנליטית.

המהלך של אסוציאציות חופשיות, בין אם הן מופיעות כתמונות או כמילים, אמור ליצור מעין חוט, המשחזר בהדרגה את נסיבות היווצרות הסימפטומים ואת הסיבות לכך שהזיכרון שלהם נשכח. פעולה מחשבתית זו אמורה ליצור ערוץ, שבאמצעותו נחשפים הזיכרונות הטראומטיים ונפתחות להם אפשרויות זרימה, שקודם היו סגורות. הניסיון הקליני מלמד את פרויד, שמהלכי החשיבה האסוציאטיביים נוטים לקפוץ מעניין לעניין באופן שקשה לעקוב אחריו, הם מועדים להיתקע ומתקשים להתחיל מחדש לאחר שהגיעו למבוי סתום. במילים אחרות, אין לסמוך אך ורק על פרוצדורה, שמניחה שחוטי החשיבה האסוציאטיביים יובילו לשחזור הזיכרונות שבבסיס הסימפטומים. במקרים רבים על המטפל לסייע לתהליך על ידי כך, שהוא מנחש את ההקשרים ומעמת את המטופל עם השערותיו ביחס למקורות סבלו והסימפטומים שלו. סוג התערבות זה יצר את ההבדל המכריע בין תפיסת הטיפול הקתרטית לזו של הפסיכואנליזה: התערבות המטפל, שיודע משהו על הסיבות לסבלו של המטופל, כתנאי לכך שהמטופל יוכל לשחזר את אותו ידע מתוך עצמו. מה שפרויד אינו אומר בפרק המסכם (אך נאמר שוב ושוב בשלושת הטיפולים האחרונים המוצגים ב'מחקרים בהיסטוריה'⁵), שהוא כבר יודע מה עומד מאחורי הסימפטומים ונדחק מהזיכרון: נושאים הקשורים לחיי האהבה והמיניות.

⁵ לוסיר, קתרינה ואליזבת פון ר'.

שתי הנחות נמצאות ביסוד התיאוריה שגיבש פרויד באותן שנים והן הנחו אותו כל חייו: 1. מקור הקשיים הנפשיים הוא במציאות נפשית שאינה נגישה למודע ולמילים: 'החומר הנפשי הפתוגני נדמה כשייך לאינטליגנציה אחרת שאינה נחותה מהאני הנורמלי. כך נוצרת אשליה של אישיות שנייה' (323). המונח 'אינטליגנציה אחרת' עבר מאז גלולים רבים ('תהליך ראשוני', 'לא-מודע', 'סתם' ועוד) אך לא ההנחה עצמה: מקורות הפתולוגיה הנפשית מצויים בספירה נפשית שונה ולא נגישה למודעות.

2. הנושאים המעסיקים את אותה 'אינטליגנציה לא-מודעת' הם בבחינת אסורים לאני הנורמלי ובמרכזם המיניות וחי האהבה. ידע זה מאפשר למטפל לנחש קשר אפשרי בין הסימפטום הגלוי לבין משאלה סמויה או זיכרון מודחק. במכלול העבודה של פרויד יש לתיאוריה תפקיד מעשי ושימושי בקליניקה: היא מעין מפת דרכים, שצריכה להנחות את המטפל להתמצא במציאות הנפשית הלא-מודעת של המטופל ולכוון באמצעותה את ההתערבויות שלו במציאות זו.

משוואת היסוד של הפסיכואנליזה

היסודות לטכניקה הטיפולית, שפרויד הניח כבר בתחילת דרכו, תקפים גם היום אך משקלם ומשמעותם השתנתה. כאז גם היום הפסיכואנליזה היא מעין משוואה הבנויה על שני עקרונות: ביטוי חופשי ומשוחרר ככל האפשר משיפוט בצד המטופל, וצורך ב"מפת דרכים" בכדי להתמצא במציאות הפנימית בצד של המטפל. למפת ההתמצאות יש שתי מטרות מרכזיות: 1. עליה לעזור למטפל לסנן מכלל הביטויים של המטופל את מה שעשוי להוליך לרבדים הפחות נגישים ומודעים. 2. עליה לעזור למטפל לזהות את הקשר בין ביטויים נפשיים משמעותיים שעולים במפגשים הטיפוליים, לבין הקשיים המרכזיים של המטופל והמקורות המשוערים של קשייו. ההנחה היא שככל שהידע העומד לרשות המטפל מובחן ומדויק יותר, כך גם ההתערבויות שלו תהיינה אפקטיביות יותר. משוואת היסוד של הפסיכואנליזה מורכבת לכן משני מרכיבים דינאמיים: 1. ככל שאפשרויות הביטוי של המטופל תהיינה משוחררות ומגוונות יותר, כך יעמוד לרשות המטפל יותר חומר, שממנו הוא יוכל לסנן את הביטויים המהותיים והמשמעותיים, המעידים על מקור הקשיים ועל הקשר שלהם לקשיים העכשוויים. 2. ככל שעומדים לרשות המטפל יותר חומרים משמעותיים, כך עולה חשיבותה של "מפת דרכים" (או מפת ההתמצאות) שתעזור לו לארגן ולמקם את החומרים השונים.

במהלך ההיסטוריה של הפסיכואנליזה השתנו מאוד שני צידי המשוואה: בזכות האסוציאציות החופשיות למדה הנפש "לדבר את עצמה", גם ללא הנחייה מפורשת ולצד דיבור זה למדה הפסיכואנליזה להיעזר בעוד צורות ביטוי רבות אחרות. מעמד האסוציאציות החופשיות היום הוא בפועל רק כעוד אחת מבין צורות ביטוי רבות אחרות - בעיקר משום שבמהלך ההיסטוריה של הפסיכואנליזה הועתקו מקורות הפתולוגיה לילדות המוקדמת שהיא מעבר לטווח של השפה והזיכרון. לא במקרה התפתחה בעשרות השנים האחרונות שורה ארוכה של כלים טיפוליים, הנשענים על צורות ביטוי לא מילוליות: תנועה, ציור, משחק, מוזיקה ועוד. התנסויות וחוויות מהילדות המוקדמת נגישים הרבה יותר לכלים לא מילוליים. בצד השני של המשוואה המצב נעשה מסובך ומעורפל הרבה יותר. הידע שעליו נשען פרויד התברר כקריאת

כיוון כללי בלבד "ומפות הדרכים" שלו מיצו את יכולתן להדריך את הקליניקה. הגישות הרבות שנוצרו אחריו נשענו אומנם על קטעים שונים של עבודתו, אך הן מתארות את הקשיים ואת הדינאמיקות הנפשיות במושגים אחרים ומציעות ידע שונה, שברובו הוא כללי מדי מכדי שינחה התערבות טיפולית. התיאוריות הקיימות אינן מספיק מובחנות ובהירות כדי לעזור בהתמצאות בחומר הקליני השוטף. במילים אחרות, הן אולי חשובות ויש מה ללמוד מהן בתנאי שלא נדרש מהן להיות גם תכליתיות ומעשיות.

במצב העכשווי של הפסיכואנליזה ערוצי הביטוי, שבאמצעותם אפשר ללמוד על החיים הנפשיים של מטופלים, התעשרו והתגונו לאין שיעור מאז העבודה החלוצית של ברויאר ופרויד. לעומתם, היכולת של המטפלים להסתמך על ידע כללי ותיאורטי, שיאפשר להם ליצור קישורים בין הביטויים השונים, לפרשם ולהציע להם משמעות הלכה והתגמדה. על רקע זה יש להעריך את המשקל הגדל והולך שהפסיכואנליזה מייחסת ל'**העברה**' (שכצורת ביטוי נפשית זוהתה באותה תקופת זמן של האסוציאציות החופשיות).

העברה כתחליף למפת דרכים

מעבר למה שברויר מצא לנחוץ לספר על הטיפול באנה או. (ומה שפרויד עצמו הוסיף לכך מאוחר יותר), איננו יכולים לדעת מה בדיוק הרגישו וחשבו ברויאר וברתה ביחס לטיפול. סביר להניח שהוא הסעיר רגשית את שניהם. את אנה או. אולי אפילו רק משום שרופא מכובד התייחס ברצינות לתוכן הקשיים הנפשיים שלה והתעניין בהם, ואת ברויאר אולי משום שמעולם לא נחשף קודם לכן בצורה כזו לחיים הנפשיים של מטופליו. בכל מקרה, כאשר ברויאר העריך שניתן לסיים את הטיפול, אנה או. מגיבה בסימפטום רב משמעות של הריון מדומה (היסטרי). יש להניח שהניסיון שלהם לעקוב אחר מקורות הסימפטום הזה היו מובילים לברויאר עצמו והוא אינו מצליח להתמודד עם מצב זה ומסתלק מהטיפול. כמה שנים מאוחר יותר, בעקבות גלויי אהבה של מטופלות שלו כלפיו, מזהה פרויד תהליך נפשי שהוא מכנה '**העברה**': יחוס נושאים או משאלות לא מודעות מעברו של המטופל למטפל, כאשר הראשון אינו מודע לדפוס העתקה זה. בדיעבד ניתן להניח שאפשר לייחס ל'**העברה**' את מה שהביא לסיום הטיפול של אנה או. אם כי קשה לדעת מה בדיוק הייתה המשאלה הלא-מודעת שלה: ילד מברויאר? לאלץ אותו להישאר במחיצתה ולהמשיך לטפל בה? לסמן שהיא עדיין לא מוכנה לצאת לחיים? מי יודע. הטכניקה הקתרטית אינה מכוונת לחדור מעבר למקורות המשנים של הסימפטומים, ואין דרך לדעת באמצעותה מה היו הסיבות למצבה הנפשי הקשה של אנה או. בצעירותה ומה עמד מאחורי הסימפטומים שלה. מהקריירה היוצאת דופן שבנתה מאוחר יותר, אפשר לשער שהייתה מיואשת מהאפשרות לעשות משהו בעל ערך בחייה⁶. בסוף המאה ה-19 גם נשים מוכשרות, יועדו להישאר בבית והן אפילו לא יכלו להעלות על דעתן אפשרות אחרת. משאלות לעשות משהו בחיים יכלו להתקיים אז רק מתחת לפני השטח.

⁶ אנה או. הוא שם כיסוי לברתה פפנהיים שהייתה מחלוצות העבודה הסוציאלית ועמדה בראש כמה ארגוני נשים.

פרויד עצמו לא הפסיק אומנם טיפולים בגלל 'העברה', אבל זמן רב התייחס אליה כאל אחד הביטויים היותר קשים ומסוכנים של התנגדות לטיפול: התאהבות, התלהבות, הערצה, התפעלות ודומיהם אינם מצבי נפש שמעודדים הסתכלות פנימה. אלא שלפי הגדרתו של פרויד עצמו יש ל'העברה' משמעות נוספת, שככל שהפסיכואנליזה התרחקה מהתיאוריה שלו כך עלה ערכה: אינדיקציה למציאות הפנימית של המטופל. ב'מחקרים בהיסטוריה' פרויד כינה את ה'העברה' - 'חיבור מוטעה' או 'חיבור כוזב' (338). הכוונה היא, שמשאלה לא-מודעת ביחס לדמות כלשהי מהחיים הריאליים של המטופל מועתקת למטפל. במילים אחרות: דרך זיהוי דפוסי התייחסות של המטופל כלפיו יכול המטפל לזהות דפוסי התקשרות לא-מודעים, משאלות לא-מודעות ונושאים אחרים, המעידים על מה שמתרחש במציאות הפנימית של המטופל.

ככל שהניסיון המצטבר מהחקירה הפסיכואנליטית ערער יותר את שווי המשקל בין שני מרכיבי משוואת היסוד של הטיפול הפסיכואנליטי, כך קיבלה ה'העברה' תפקיד מרכזי יותר כ"מפת הדרכים" למציאות הפנימית של מטופלים. בהעדר תיאוריה שימושית חליפית לזו של פרויד, נשאר המטפל הפסיכואנליטי ללא גוף ידע מובחן וברור, שיכול להנחות את ניחושיו אודות החושים, שמקשרים בין הסימפטומים העכשוויים לבין מקורותיהם הרחוקים. באופן פרדוקסלי, ככל שהידע של הפסיכואנליזה התרחב והעמיק, כך היא איבדה את היכולת שלה להיעזר בתיאוריות כדי להתמצא במציאות הפנימית. תפקידה המעשי של התיאוריה הועתק ל'העברה', שבאמצעותה המטפל אמור לשער מה מנסה 'האינטליגנציה האחרת' לומר על משאלותיה, הדחקותיה וקשייה. הבעיה היא, שההעברה עצמה היא הנחה תיאורטית יותר מאשר חוק אמפירי. העובדה שמטופלים עשויים לבטא תכנים לא מודעים על-ידי יחס כזה או אחר למטפל אינה הופכת עובדה זו לחוק. 'העברה' היא רק אחת הדרכים שבאמצעותן מבטאת המציאות הפנימית את עצמה. כדי לפרש אותה נכון זקוקה הפסיכואנליזה לידע כללי, מובחן ובלתי תלוי בביטוי נפשי כזה או אחר. כמו ביחס לחלומות, פליטות פה וביטויים נפשיים רבים אחרים, אין אפשרות לפרש את ה"העברה" רק בגלל עצם קיומה. הפירוש מעצם הגדרתו מצריך ידע בלתי-תלוי בביטוי עצמו והתיאוריה של הפסיכואנליזה היא שהייתה צריכה להציע אותו. מסיבות שכבר נידונו בפרקים קודמים התיאוריות הקיימות לא מסוגלות להציע ידע מספיק בהיר ומובחן, כדי שאפשר יהיה להישען עליו בפירושים והתערבויות, שאמורים לקשר ולתת משמעות לביטוי הנפש של המטופלים. כמו בנושאים רבים אחרים, גם בכל הקשור ל'העברה' יש פער בלתי ניתן לגישור בין המציאות הקלינית לבין המשאלות התיאורטיות ש'הושלכו' על ביטוי נפשי זה.

משוואת היסוד של הפסיכואנליזה - סיכום מצב עכשווי

הקליניקה הפסיכואנליטית היא דינאמית ואינטראקטיבית: מתוך מכלול הביטויים המילוליים, הגופניים והאחרים של המטופל אמור המטפל לשקף לו את אלה שנראים לו כמעידים על המציאות הפנימית והקשיים שלו. ההתערבויות (או השיקופים) של המטפל אמורים להדהד למציאות הפנימית של המטופל באופן שתעודד אותה להביא עדויות נוספות על מה שמתרחש בה. בצד האחד של המשוואה יכולים לעמוד היום לרשות הפסיכואנליזה מבחר גדול ומגוון של כלים, המסוגלים להביא מידע רב ערך על המציאות

הפנימית. בהשפעה ישירה או עקיפה של הפסיכואנליזה (ולצד הדיבור) נוצרו בעשרות השנים האחרונות הרבה מאוד כלים טיפוליים המנצלים טווח הולך וגדל של ערוצי ביטוי כדי להשיג דרכם עדויות על המתרחש במציאות הפנימית: ציור, משחק, תנועה, מוזיקה, רכיבה על סוסים, גינון ועוד. רובו של מידע זה מנוצל היום רק בצורה חלקית ולא אינטגרטיבית, משום שהמטפלים בדיבור אינם יודעים איך ומה ניתן להפיק ממנו. אי-יכולת זו היא רק אחד המסמנים למצב הכאוטי בצדה השני של המשוואה: המטפלים מוצפים בגישות ותיאוריות לא שימושיות ולא עומדת לרשותם שום "מפת דרכים" מפורטת, שימושית ויעילה, שניתן להתמצא באמצעותה במציאות הפנימית. מפה כזו היא תנאי לשימוש מושכל במגוון הכלים הקיים היום. בין אם בצורה מושכלת ומודעת, ובין אם בצורה יותר אינטואיטיבית, בפועל וכדי להתמצא במה שקורה בקליניקות שלהם, על המטפלים בגישות פסיכואנליטיות-דינאמיות ליצור לעצמם מעין מפות אישיות משלהם. אין שום דרך להעריך את מידת השימושיות של מפות אלו ואין גם למה להשוות אותן. הבעיה המרכזית של הפסיכואנליזה היום היא, שבסיס הידע המשותף שלה נעשה נזיל, מפורר ומפורק יותר ויותר

על בסיס מספר קטן של עקרונות מתודיים, שלא השתנו מאז סוף המאה ה-19, נוצרה קהילה עצומה של מטפלים, הפועלים עם מגוון הולך וגדל של כלים טיפוליים, שאינה מסוגלת להסביר לעצמה מה היא עושה (או ליתר דיוק יש לה עשרות, מאות ואולי אלפי הסברים שונים). ממשוואה זו זו ניתן להעריך, שהפסיכואנליזה נמצאת במשבר עמוק ולאורך זמן לא יתכן שלא יהיו לו השלכות ובכל מישורי הפעילות שלה. המשוואה, השלכותיה ועתידה של הפסיכואנליזה יעמדו במוקד החלק השני. אך לפני שאפשר יהיה לדון בשאלת האופק של הפסיכואנליזה יש צורך לחזור ולהעריך את ההיסטוריה שלה מנקודת ראות נוספת. בפרק הבא נבחן את הרציונל שבבסיס המתודה הפסיכואנליטית מנקודת מבט ביולוגית-היסטורית-התפתחותית.